

Ա. ՏԱՅԱՆ

Ս. ՆԵՐՍԵՍ ԾՆՈՐՀԱԼՈՒ ԵՐԿԵՐԸ ՕՏԱՐ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՎ

Ըստ մատենագիտական աղբյուրների*, միջնադարյան հայ մեծ բանաստեղծ և մատենագիր Ներսես Ծնորհալու երկերի թարգմանություններն ունեն շուրջ 150 տարվա պատմություն:

Ներսես Ծնորհալու երկերի թարգմանությունները օտար լեզուներով սկսվել են 19-րդ դարի առաջին երեսնամյակում:

Առաջին անգամ 1825-ին Վենետիկում Մխիթարյան միաբանների նախաձեռնությամբ լույս է տեսնում Ներսես Ծնորհալու դավանաբանական ճառերից և բազմաթիվ նամակներից բաղկացած մի հատոր ֆրանսերեն թարգմանությամբ (Nersès IV Glajetzi. Discours synodal, suivi d'un grand nombre de ses lettres. Venise, St. Lazare, 1825. 332 p.):

Ապա 1829-ին Վենետիկում լույս է տեսնում Ներսես Ծնորհալու «Թուղթ ընդհանրական»-ը լատիներեն թարգմանությամբ. թարգմանիչն էր իտալացի հայագետ Զուգեպպե Կապելլետտին (Nerses IV Glajetzi.

Epistola pastoralis, quam ex Armenio latinitate primum donatum... publici juris facit J. Cappelletti. Venetils, S. Lazzarus, 1829):

Ապա 1830-ին Վենետիկում ստվար հատորով լույս է տեսնում Ներսես Ծնորհալու հոգևոր և պատմական բովանդակությամբ բանաստեղծությունները ֆրանսերեն թարգմանությամբ (Nersès IV Glajetzi. Poésies sacrées et historiques. Venise, St. Lazare, 1830. 620 p.):

Երեք տարի անց, 1833-ին, Վենետիկում երկու հատորով լույս է տեսնում Ներսես Ծնորհալու դավանաբանական նամակները լատիներեն թարգմանությամբ. թարգմանիչն էր հիշյալ իտալացի հայագետ Զուգեպպե Կապելլետտին (Nersès IV Glajetzi. Correspondances dogmatiques. Trad. de l'arménien en latin par J. Cappelletti. Venise. St. Lazare, 1833, 2 vol.):

Այնուհետև Վիեննայի Մխիթարյանների 1861-ին լույս են ընծայում Ներսես Ծնորհալու հոգևոր երգերից բաղկացած մի զրոսքույկ գերմաներեն թարգմանությամբ (Nersès IV Glajetzi. Gebete von Patriarchen der Armenier S. Nerses Glajense verfasst. Wien, Mechitaristen, 1861. 23 p.):

Հետաքրքրական է Ներսես Ծնորհալու «Հավատով խոստովանիմ»-ի բազմալեզվյան հրատարակությունները Վենետիկի Մխիթարյանների ջանքերով:

Մխիթարյան միաբանները «Հավատով խոստովանիմ»-ը, 24 տներից բաղկացած այդ գեղեցիկ աղոթք-բանաստեղծությունը, առաջին անգամ 1810-ին լույս են ընծայում 6 լեզուներով, ապա 1812-ին հրատարակում են 10 լեզուներով, 1815-ին՝ 14 լեզուներով, 1818-ին՝ 16 լեզուներով, 1823 և 1827 թվականներին՝ 24 լեզուներով (վերջին երկու

* Այդ աղբյուրներից հատկապես կարևոր է հետևյալ աշխատությունը, որից քաղել ենք մեր հիմնական տեղեկությունները. Արմենակ Սալմասյան, Հայկական մատենագիտություն—Bibliographie de l'Arménie — ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1969: Մեզ համար մյուս տեղեկատու աղբյուրները եղան՝ Հայկ Դավթյան, «Հայ գիրքը 1801—1850 թվականներին», Երևան, 1967. Սուրեն Ծոխկյան, «Հայ գրականության ժամանակագրություն» (1801—1850), ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1973. Լ. Արսեն Դազիկյան, «Հայկական մոր մատենագիտություն և համրագիտարան հայ կյանքի», Վենետիկ, 1909:

Ծնորհալու օտար հրատարակությունները փակագծերի մեջ կամ այլապես ներկայացրել ենք իրենց վերնագրերով, ըստ Ա. Սալմասյանի մատենագիտության:

հրատարակություններից յուրաքանչյուրը կազմում է շուրջ 430 էջ), և վերջապես 1882-ին հրատարակում են 36 լեզուներով: Վերջին հրատարակությունը, որ կազմում էր 600 էջանոց մի հատոր, կրում էր լատիններեն հետևյալ ընդհանուր տիտղոսաթերթը՝ Nerses IV Glajetzi. Preces Sancti N. Clajensis Armeniorum Patriarchae, triginta sex linguis editae. Venetiis, S. Lazari, 1882:

Վաստակավոր միաբանների այս գեղեցիկ ձեռնարկը, որի շնորհիվ այդքան լայն հորիզոններ էր բացվում Ներսես Ծնորհալու այդ ոգեշունչ և գմայլելի ստեղծագործության առաջ, բացառիկ երևույթ է հայ գրականության պատմության մեջ:

Նույն «Հավատով խոստովանիմ»-ը բազմալեզվյան մի հրատարակություն է ունենում նաև Մոսկվայում, ուր 1830-ին Լազարյան ճեմարանի տպարանից լույս է տեսնում 12 լեզուներով, հայերեն և ռուսերեն հետևյալ վերնագրով. «Հռչակաւոր աղօթք տեսառն Ներսեսի սրբազան կաթողիկոսի հայոց, տպագրեալ երկուտասան լեզուօր: Молитва св. Патриарха Нерсеса. Изданная на 12 языках»:

Ֆրանսիացի հայագետ Էդուարդ Դյուլոն-րիեն 1869-ին Փարիզում հրատարակած հայագիտական ուսումնասիրությունների մի հատորում թարգմանաբար գետնել էր Ներսես Ծնորհալու «Յիսուս Որդի» պոեմից ընդարձակ հատվածներ (Ed. Dulaurier. Documents arméniens. Paris, 1869, pp. 226—268):

Այնուհետև բեղգիացի հայագետ Ֆելիքս Ներ 1886-ին Լուվենում լույս է բնծալում «l'Arménie chrétienne et sa littérature» («Քրիստոնյա Հայաստանը և իր գրականությունը») խորագրով ֆրանսերեն մի աշխատություն, ուր հեղինակը թարգմանաբար գետնել էր Ծնորհալու շարականներից մի հատընտիր: Նույն 1886 թվականին Ֆելիքս Ներ Լուվենում հրատարակում է Ներսես Ծնորհալուն նվիրված ֆրանսերեն մի ուսումնասիրություն հետևյալ վերնագրով. «Le Patriarche Nersès IV, dit Schnorhall, envisagé comme écrivain» («Հայրապետ Ներսես Ծնորհալին որպես գրող»):

Արշակ Չոպանյանը իր «La roseraie d'Arménie» («Բուրաստան Հայաստանի») երկրորդ հատորում, որ լույս տեսավ Փարիզում 1923-ին, թարգմանաբար գետնել էր Ծնորհալու 11 հանելուկներ:

Այս Բոստոնում 1941-ին լույս է տեսնում Ծնորհալու դավանաբանական երկերից բաղկացած անգլերեն մի գրքույկ Դերենիկ վրդ. Փոլադյանի թարգմանությամբ, ներածականով և բացատրականով (Nerses

IV Glajetzi. The Profession of Faith of the Armenian Church. Transl. with Introduction and Comment by T. Vart. Poladian. Boston, 1941):

Այնուհետև Նյու-Յորքում 1947-ին լույս է տեսնում Ներսես Ծնորհալու «Յիսուս Որդի» պոեմը անգլերեն թարգմանությամբ: Թարգմանիչն էր հայագետ, ամերիկոսի Ջեն Վինգատը (Nerses IV Glajetzi. Jesus Son, Only-Begotten of the Father. Rendered into English by J. S. Wingate, New York, 1947):

Վերջապես Ներսես Ծնորհալու 800-ամյակի առիթով Վենետիկի ս. Ղազարի տղապարանից 1973 թ. վերջերին լույս է տեսնում միջնադարյան հայ մեծ բանաստեղծի հոգևոր երգերը պարունակող մի հատոր՝ իտալերեն թարգմանությամբ:

Շուրջ 250 էջ և 6000 տող կազմող ներկա հատորը շքեղատիպ մի հրատարակություն է, որով Ներսես Ծնորհալու հոգևոր երգերը առաջին անգամ օտար ընթերցողին են ներկայացվում այդքան ծավալուն չափերով:

Հատորը կազմել, թարգմանել և ներածական հոդվածը ստորագրել է Մխիթարյան բազմավաստակ բանասեր, բանաստեղծ և գրականագետ Բ. Մեսրոպ Ծանաշյանը, իսկ հատորի առաջաբանը ստորագրել է իտալացի հայագետ Ուգո Ֆազոլոն:

Հ. Մեսրոպ Ծանաշյանն իր ներածության մեջ նշել է. «Մեր ընտրությունը եղել է շատ խիստ, մենք սահմանափակվել ենք այն շարականներով, որոնք ավելի վստահելի են և վավերական են ճանաչված բանավոր կամ գրավոր ավանդության տվյալներով, չհաշված այն շարականները, որոնք տարբեր ճանապարհով (ակրոստիքոսի կազմությամբ) ինքնին ստույգ են և առիթ չեն տալիս որևէ տարակույսի»:

Թարգմանությունը կատարված է նրբախնդիր ճաշակով, հայերեն բնագրի ոգուն ու արվեստին քաջահմուտ և իտալերեն լեզվի նրբություններին խորագիտակ մարդու ձեռնահասությամբ. իտալերեն թարգմանության մեջ հաջողապես պահպանված է Ծնորհալու շարականների պարզությունն ու գեղեցկությունը. կարելի է ասել, որ իտալերեն թարգմանությունը հարազատ հայելացումն է հայերեն բնագրի, ի բաց առյալ բնագրի հանգերը, որոնք դիտմամբ զանց է առել թարգմանիչը, լավագույնս և անխաթար կերպով փոխանցելու համար իտալացի ընթերցողին Ծնորհալու շարականների ներքին հմայքը:

Այսպիսով իտալացի ընթերցողն առաջին անգամ Բ. Մեսրոպ Ծանաշյանի գեղեցիկ թարգմանությամբ հմարավորություն է

ստանում հաղորդվելու միջնադարյան մեր երկու մեծագույն քանաստեղծներից մեկի՝ Օնորիսիու ստեղծագործության կարևոր մի մասին, ինչպես որ ֆրանսիացի ընթերցողը 1961 թվին առաջին անգամ Բ. Սահակ Բե-2իշյանի թարգմանությամբ հնարավորություն ունեցավ ծանոթանալու միջնադարյան մեր երկու մեծագույն քանաստեղծներից մյուսի՝ Նարեկացու «Մատենան ողբերգության»-ը իր ամբողջության մեջ:

Այստեղ խոսքը տանք իտալացի հայագետին, որի առաջաքանը այնքան գեղեցիկ և այնքան տպավորիչ է, որ մենք թարգմանաբար բերում ենք ամբողջապես:

Ուզո Ֆազուլուն գրել է.

«Այսօրվա կեղծ միջոսներին անվերապահ հարումը մեզ հետացնում է մեր էության խոր արմատներից և մեզ տանում է դեպի անորոշ ապագայի անգո միրածո: Անցյալ ժամանակների հորձանքի վանումը կառաջացնում է մահի և մահի մահի, ինչ լուսավորել է մարդու հոգին, հետևաբար և կառաջացնում կորուստը մի հարյուրության, որը կարևոր ազդակ է առաջադիմության համար: Մարդ եղելի և մոլորված կլիներ առանց պատմության և ավանդության, առանց այն սնունդի, որ հայրերը նախապատրաստել են ի պետոս որդիների:

Հոգեկան կյանքում փորձառության թելադրած խոսքերի կուտակումը հիմնական մաս են կազմում այն պարզևի, որ անցյալը ընծայում է ներկայի մարդուն իր գոյության և վաղվա գոյատևման համար, և դա այն պատճառով է, որ ժամանակի տևողությունից ոչ խափրում է, ոչ չորանում, ոչ փտում:

Բանաստեղծությունը նույնպես կապված չէ մատերիայի էնտրոպիկ անկման օրենքի հետ. նա ապրում է ոգու շրջանակում, որի կյանքը դուրս է տվյալ դարաշրջանից, տրվյալ ժամանակից: Այդ պատճառով է, որ անցյալ դարերի քանաստեղծության խոսքերն ապրում են և կարող են մեզ վերահայտնվել իրենց սկզբնական գունավառությամբ. նրանք իրենց մեջ կրում են ցուլացումն անանցական Հավերժի:

Այս էջերում առաջին անգամ իտալերեն լեզվով մեզ ներկայացվում է Ներսես Կյալեցի Օնորիսիու քնարական ստեղծագործությունը: Ավելի քան ութ դար է անցել այն օրից, երբ մերձակա ազգերի հալածանքներից տանջված հարազատ Հայաստանում Ներսես Օնորիսիին ապրել և գործել է՝ պաշտպանելու համար քրիստոնեական հավատը և իր հայրենիքը: Մեծապես կարևոր եղավ նրա դավանաբանական ու կրոնական գործունեությունը, բայց նույնքան կարևոր եղավ նաև նրա գրական գործունեությունը, քանի որ նրան են պարտա-

կան հայերենի տաղաչափական և ոճական նորամուծությունները: Նրա տաղաչափության ցայտուն հատկանիշները մի ուրիշ լեզվի փոխադրելու դժվարությունը մեծ մասամբ կախված էր նրա պոեզիայի ոչ բավարար ճանաչողությունից: Հ. Մեսրոպ Ժամաշյանը մոտեցել է դժվարին խնդրին, ու զինված իր մայրենի հայ լեզվի հմտությամբ և իտալերեն լեզվի տիրացումով, որ նա ձեռք է բերել Վենետիկում իր երկարամյա բնակության, կարողացել է գրելու բերել գործը:

Փոքրիկ պոեմներ, օրհներգեր, տաղեր՝ ահա սրանք են քանաստեղծական այն երկերը, որոնք կազմում են մեզ ներկայացված ներկա հատորակը: Զանց առնելով բանաստեղծի մեծ պոեմները, թարգմանիչը ընտրել և մի ուրիշ ազգի լեզվով ներկայացրել է այն գործերը, որոնք իրենց ամփոփական ապրումով ավելի լավ են զգացնում հեղինակի քնարական շունչը: Հոգևոր երգերի այս հավաքածուի մեջ ներկա է աստվածաբանն ու գեղագետը և սակայն բանաստեղծի ձիրքը այնպիսին է, որ ոչ թե սահմանափակել, այլ որոշ իմաստով ավելի է գորացրել արտահայտչական կերպավորումը: Քնարական գեղունը ազատ է, մեղսական, առանց թուլացումների: Սուրբ Գրքի տվյալները, որոնք առկա են քերթվածներում, աստվածաբանական փաստերը, որոնք հավաստվում են նրանց մեջ, ստանում են քնարական պատկերների ձև, հույզի և ոգու լուսարձակումներ: Բանաստեղծական անապատ գոյությունը թարմությունը, որ տող առ տող ծավալվում է մեծ մասամբ ուր վանկանի տողերի վրա հիմնված ճարտարաճիւղ տաղաչափության մեջ, միայն բանաստեղծ Ժամաշյանի գրչով կարող էր հաջողապես փոխադրվել մի ուրիշ լեզվի: Փառաբանության, օրհնության, միգրերների, երգերի ու ներքողների շարականները հաջորդում են մեկը մյուսին և մեզ բարձրացնում լուսեղեն մի միջավայրում, որ ապրում են հրեշտակները, ուր հավատը լուսավոր մի ներդաշնակություն է, որի մեջ «...դաշտերը սնուցված են արդարությամբ, անապատները գեղեցկացած են կուսական մաքրությամբ»: Այս էջերը ողողված են բանաստեղծի, քանաստեղծի ու սրբականի ոգեկան սիրո խանդով. նրա խոսքերը դեռ այսօր էլ կարող են հոգեկան սնունդ լինել և բերկրանք պատճառել: Ոգու լույսը, որ իր մեջ է միաձուլում միտքը և հավատը, կենսապարար լույս է և չի հանգի ժամանակի տևողությունից. այս էջերը մի անգամ ևս այդ են ապացուցում:

Այստեղ հարկ է ավելացնել, որ Բ. Մեսրոպ Ժամաշյանի ջանքերի արդյունքն է ոչ

միայն Ներսես Շնորհալու ներկա իտալերեն թարգմանությունը, այլև ավելի վաղ սփյուռքահայ և հայրենի պոեզիայի ընտիր նմուշների իտալերեն թարգմանությունները, որոնց միջոցով իտալացի ընթերցողը հաղորդակից դարձավ հայ նորագույն պոեզիայի լավագույն արժեքներին:

Շնորհալու իտալերեն ներկա հատորյակը զարդարված է միջնադարյան կիլիկյան շրջանի հայ մեծագույն մանրանկարիչ Թորոս Ռոսլինի Երևանյան չորս մանրանկարների արտատպությամբ, իսկ հատորի կազմը՝ Ներսես Շնորհալու գունատիպ պատկերով:

